

RIIGIKOGU

IV koosseis.

V istungjärk.

85. koosolek.

6. oktoobril 1930.

Sisu:

1. Riigikogu Esimehe avakõne.
2. Surma läbi lahkunud Riigikogu liikme Peeter Põllu mälestamine.
3. Päevakorra täiendamine.
4. Teatamine muudatustest Riigikogu koosseisus.
5. Teatamine J. Vilms'i lahkumisest tööerakonna Riigikogu rühmast ning Riigikokku erapooletuna edasijäämisest.
6. Teatamine komisjonidesse antud seaduseelnõudest.
7. Teatamine Riigikogu liikmete koosolekuilt puudumistest juulikuul.
8. Riigivanema seletus praeguse poliitilise ja majandusliku seisukorra kohta.

Koosoleku avab Esimees **K. Einbund** kell 17.13 min.

Sekretäri kohal sekretär **A. Schulbach**.

1. Riigikogu Esimehe avakõne.

Juhataja: Kõrgealised Riigikogu liikmed! Täna oleme koosolekule tulnud põhiseaduse käsul, et alata oktoobrikuu esimesel esmaspäeval korraldada istungjärku, arvu viiendat. Käesoleva istungjärku algusega märgime ühtlasi neljanda Riigikogu teise tööaasta algust, missugune aasta, nimelt teine tööaasta, arvatakse Riigikogude tegevuses produktiivseimaks. Praegu on veel raske ennustada, missugused töötulemused annab eelolev aasta, sest veel ei ole selgunud üksikasjalikult töökava, mille koostamine peaks algama otsekohe käsikäes Vabariigi Valitsusega, kellel ses asjas on oluliselt algatus. Kuid juba praegu on Riigikogu komisjonides eelmiselt istungjärgult arutamiseks 54 vähemat ja suuremat seaduseelnõu, millele lisandub Vabariigi Valitsus oma eeloleva aasta tööhulga ühes riigi eelarvega ja millele lisaks, arusaadavalt, esitavad ka Riigikogu rühmad ja üksikud Riigikogu liikmed seaduseelnõusid.

Eriti pean tähendama Riigikogu enesekorraldamise uuendust Riigikogu uue kodukorra vastuvõtmise kaudu, missugune eelnõu juhatuse algatusel on juba kodukorra komisjonis.

Meil algab tänase päevaga Eesti riigi seaduseandluse ja valitsemise tööde raske

aasta, ja mul on au tervitada Riigikogu liikmeid nende suurte ülesannete juurde asumise puhul.

Riigikogu koosolek on avatud.

2. Surma läbi lahkunud Riigikogu liikme Peeter Põllu mälestamine.

Enne päevakorra juurde asumist on mul Riigikogule teatada kurvast sündmusest, mis leidis aset vaheajal.

1. septembril lõuna ajal lahkus surma läbi Tartu ülikooli kliinikus meie kaaslane rkl. Peeter Põld. (Riigikogu austab lahkunud mälestust püstitõusmisega.) Teda ja ta rohkearvulise perekonna liikmeid ühes abikaasaga oli tabanud raske õnnetus, tüüfuse haigus. Kadunu, kuigi kõva, organism ei pannud sellele vastu, ja surm kutsus Peeter Põllu meie keskelt täies mehe- ja teoeas 52-aastasena.

Meie kõik teame, kes oli Peeter Põld meie rahvale ja riigile, teame tema ülikooli andi oma kodumaale; armastatud ja kõigist lugupeetud oli ta ka Eesti rahvaesindajate peres, juba Maanõukogu liikmena, siis Asutava Kogu, I, III ja IV Riigikogu liikmena, ajutise maavalitsuse hariduseosakonna juhatajana ja esimese hariduseministrina.

Rkl. Peeter Põllu surma puhul avaldame tõsist leina ja kaastundmust kadunu abikaasale, kes veel praegu raskelt haigevooldis, ja rahvaerakonna rühmale, kellesse kadunu kuulus poliitiliselt.

3. Päevakorra täiendamine.

Riigikogu juhatuse ettepanekul täiendatakse päevakorda 1. punktiga — Riigivanema seletus praeguse poliitilise ja majandusliku seisukorra kohta.

4. Teatamine muudatustest Riigikogu koosseisus.

Sekretär: Riigikogust on tagasi astunud 2. septembril 1930 Hans Miller — asunikude, riigirentnikkude ja väikepõllupidajate koonduse Tartumaa valimisringkonna nimekirja järgi. Riigikogu töist on osa võtma kutsutud August Salum.

Surma läbi lahkunud Riigikogust 2. septembril 1930 Peeter Põld — rahvaerakonna

Virumaa valimisringkonna nimekirja järgi. Riigikogu töist on osa võtma kutsutud Johannes Jaanis.

Riigikogust on tagasi astunud 1. oktoobril 1930 Jaan Piiskar — Eesti sotsialistliku tööliste partei Viljandimaa valimisringkonna nimekirja järgi. Riigikogu töist on osa võtma kutsutud Anton Hermann.

Riigikogust on tagasi astunud 1. oktoobril 1930 Leopold Antik — põllumeeste kogude Tartumaa valimisringkonna nimekirja järgi. Riigikogu töist on osa võtma kutsutud Jüri Uluots.

5. Teatamine J. Vilms'i lahkumisest tööerakonna Riigikogu rühmast ning Riigikokku erapooletuna edasijäämisest.

Sekretär: Riigikogu juhatusel on tulnud järgmine teadaanne: „Sellega on mul au teatada, et ma Riigikogu tööerakonna rühmast lahkun ja Riigikokku erapooletuna edasi jään. Kõige austusega Juhan Vilms, Riigikogu liige.“

6. Teatamine komisjonidesse antud seaduseelnõudest.

Sekretär: Riigikogu juhatus andis:

1. tsekiseaduse muutmise seaduse üldkomisjoni;
2. kaubalaevade omanduse ja vastutuse seaduse üldkomisjoni;
3. tollipõhitariifide muutmise ja täiendamise seaduse rahaasjanduse komisjoni;
4. tollipõhitariifide muutmise ja täiendamise seaduse rahaasjanduse komisjoni;
5. kantselei-aktiilõivu suurendamise seaduse rahaasjanduse komisjoni;
6. Sindi hüdroelektri jõujaama kontsessiooni lepingu kinnitamise seaduse rahaasjanduse komisjoni.

7. Teatamine Riigikogu liikmete koosolekuilt puudumistest juulikuul.

Sekretär kannab ette tähendatud teadaande. (Vaata otsuste protokoll nr. 85, lisa nr. 4.)

8. Riigivanema seletus praeguse poliitilise ja majandusliku seisukorra kohta.

Riigivanem O. Strandman: Lugupeetud Riigikogu liikmed! Eesti Vabariigi põhiseadus nõuab, Riigikogu astugu kokku korraliseks istungjärguks igal aastal oktoobrikuu esimesel esmaspäeval. Niipalju kui mul meeles, arvati põhiseaduse väljandmisel, et oktoobrikuu algus tuleb määrata Riigikogu korralise istungjärgu alguseks seepärast, et tol ajal eelarve-aasta oli

jaanuarist jaanuarini, ja arvati, et oktoobri alguseks peab valitsusel eelarve valmis olema, Riigikogule esitatud, ja siis tuleb otsekohe asuda eelarve arutamisele ja valitsuse seletuste ärakuulamisele eelarve puhul.

Meie teame aga, et pärast seda on eelarve seadust muudetud, nüüd ei pea valitsus eelarvet esitama mitte oktoobri-, vaid jaanuarikuul algul, ja seepärast on ehk vähe motiveeritud, et korraline istungjärg peab algama oktoobrikuu esimesel esmaspäeval. Seepärast ka mineval aastal, kui Riigikogu oktoobri algul kokku tuli, tekkis küsimus, missugune päevakord esimeseks koosolekuks määrata, ja oli kokkulepe, et pidi esinema Riigivanem Riigikogu ees piduliku või poolpiduliku kõnega, millele ei võinud järgneda vaidlused. Selgus aga, et see katse ei õnnestunud, ajakirjanduses tungiti kallale, ja mul ei ole tahtmist seepärast niisugust katset korrata. Mina katsun täna selles ulatuses ja sel määral, kui seda tarvilikuks pean, peatuda mõne poliitilise ja teatud rea majanduslike küsimuste juures, mis minu arusaamise järgi meile tähtsad on ja mis aset on leidnud Riigikogu vaheaja kestel.

Kui nüüd alata poliitiliste küsimustega, siis peaks siin esimeseks lugema n. n. Karksi või Lapua liikumist. Nagu härradel Riigikogu liikmetel teada, oli mineval suvel, vististi juulikuus, Karksis, Viljandimaal, peetud koosolekuid... (J. Soots, põl: Karksi on Pärnumaal.) See suur viga vist ei ole, sest Abja ja Karksi mehed ei taha ennast pärnakateks lugeda, aga loevad endid mulkideks. Seal oli peetud koosolekuid, kusjuures oli otsustatud teatava märgukirjaga esineda Riigivanema juures. Seda ka tehti. Kuid ajakirjanduses ilma täielikumate andmeteta süüdistati Riigivanemat selle vastuvõtmise puhul. Mina ei saa aru, milles mind süüdistati, kas selles, et ma liiga sõbralik olin ja hiljaksjäämise peale vaatamata võtsin neid vastu, või selles, mina olevat nendega halvasti ümber käinud? Vististi põhjuseks oli see, et ma vastuvõtmise juure riigisekretäri palusin. Muud ma enesele ette kujutada ei saa. Kuid see ei ole iseendest ka tähtis.

Pärast selgus, et peetakse koosolekuid Viljandis, ja koosolek oli kokku kutsutud Tallinnas tol ajal, kui siin viibis Poola president. Koosoleku kohta olid andmed, mis küllalt põhjust andsid kutsuda korrale Karksi liikumise tegelasi. Mina ei taha kaitsma hakata, kas see õigustatud oli. See küsimus oli kohtu lahendada, ja Riigikohus on kaitseülema tegevuse õigeks tunnustanud.

Tarvitan juhust, et siit kõnetoolilt selge

sõnaga öelda, et mina Vabariigi Valitsuse juhina kõiksuguste nutulaulude peale vaatamata oma peaülesandeks sean Eesti Vabariigis seaduslikku korda kaitsta, kust poolt tema kallale ka ei kiputaks.

Vabariigi põhiseadus kui ka teised seadused kindlustavad igale Eesti kodanikule võimaluse, avalikult ühineda seaduses mittekeelatud sihtide taotlemiseks ja selles sihis ka teotseda.

Kaitseseisukorra seadus on antud mitte üksi võitlemiseks kommunismi vastu, mis riigi olemasolu otsekohe ähvardab, vaid tarkem korral ka nende vastu, kes kergemeelselt seadusevastasele teele asuvad, mis samuti Eesti riigi ja rahva rippumatusse võivad suurt hädaohtu tuua. Meie riiklik iseseisvus on noor ja kaitsmine iseäranis tähtis.

Praegu on vist küllalt põhjust lugeda Karksi liikumist likvideerituks, niipalju kui tema oli korraldatud seadusevastaselt. Tahab tema avalikult seaduslikus korras asuda oma sihtide taotlemisele, — ei tee riigivõim talle mingit takistust.

Praeguse valitsuse seisukoht meie põhiseaduse suhtes oli järgmine, nagu see on ette toodud valitsuse deklaratsioonis, mis Riigikogule ette kantud 24. juulil läinud aastal: „Asudes üleskerkinud põhiseaduse muutmise küsimuses seisukohal, et siin otustamine ei ripu valitsusest ega Riigikogust, vaid suveräänsest rahvast, on Vabariigi Valitsus valmis Riigikoguga kaasa töötama põhiseaduse muutmise kavade valmistamisel, tahab aga maksvat põhiseadust loiaalselt käsitada, kasutades täies ulatuses temale seaduste põhjal kätteantud võimu.“ Nagu Riigikogu liikmetele ajalehtede kaudu teada, on vahepeal esitatud mulle isiklikult kui praegusele Vabariigi Valitsuse juhile kaks põhiseaduse muutmise kava. Üks neist on esitatud põllumeeste kogude ja teine — rahvaerakonna poolt. Ma ei ole lugenud ennast õigustatud nende seaduseelnõude kohta seisukohta võtma, kuid nende algatajate soovil olen korraldanud koosolekuid ja olen täitnud neid soove, mis minu peale neil koosolekuil pandud. Sellepärast, kui mõnelt poolt kui mitte etteheiteid, vaid arusaamatusi olnud, nagu oleksin mina selles küsimuses loid, siis tõrjun ma niisugused etteheited tagasi. Meie põhiseadus on puudulik, kuid kas päästab meid presidendi instituut? Kui jälgime Soomet, Lätit, Leedut, Saksa-maad, Poolat, kus presidendi võim olemas, siis näeme, et seal samasugused raskused, nagu meil ilma presidendita. Põhiseaduse muutmise küsimus on väga suure ulatusega, mille kaalumise vist Eestil nõuab

teatavat aega, enne kui saame mingisuguseid otsuseid teha, millega võidakس ühiselt rahva ette minna. Praegu, nagu teada, põeb parlamentaarne riigikord terves maailmas. Aga ei või öelda, et ka presidentlik riigikord, nagu Ameerikas, sama nähtust ei avalda. Ka Ameerikas, kus president rahva poolt valitud ja parlamendist ei ripu, on raskusi, ja Lõuna-Ameerikas järgneb revolutsioon revolutsioonile. Kui põhiseadusel puudusi, siis on loomulik, et tema muutmisele asume, ja võib loota leida süsteemi, mis paremaks osutub, ja ei ole siin midagi ebademokraatlikku, kui põhiseaduse muutmise praeguses põhiseaduses ettenähtud korras ette võetakse. Loomulikult peab see kava enne täielikult läbi kaalutama ja ette valmistatud olema. Kui omal ajal otsustati oodata praeguste minu kätte saadetud kavade kokkuseadjate poolt omavahel kokkulepet, siis ootame praegu seda kokkulepet.

See ülesanne, mis tol ajal valitsuse peale pandi, ja mida tema deklaratsiooni põhjal täitma pidi, see on vastavate kavade valmistamine, ja seda on valitsus täitnud. Esialgu sooviti põhiseaduse muutmise kava. Seda on kodifikatsiooni osakond valmistanud ja vististi, kui see veel ei ole huvitatud ringkondadele kätte saadetud, siis palun ma Kohtu- ja siseministrit kava, mis on olemas kodifikatsiooni osakonnas ja seal välja töötatud, praegu huvitatud ringkondadele välja saata.

Ma ei tahaks peatuda ei välispoliitika ega muude poliitiliste küsimuste juures, mis ei oma suuremat tähtsust, ja tahaksin otsekohe meie raskema, see on meie majanduse elu küsimuse juurde üle minna.

Kõigepealt paar sõna meie praegusest eelarvest. On tõesti õieti märgitud, et meie eelarve täitmine saab raske olema, ja ei saa ka salata, et teatud raskused on nähtavale tulnud: tulud ei tule nii täpselt sisse, nagu arvatud oli. Üldine depressioon, üksikute väärnähtuste levimine, millega võitlemine väga raske, nagu piirituse sissevedu, — võib-olla rahvas on hakanud piiritust vähem tarvitama, mis iseenesest oleks rõõmustav nähtus — on seadnud riigikassa mittedoodsasse seisukorda. Aga valitsus ei ole kaotanud lootust ja on kindlas usus, et siiski korda läheb ka tänavust eelarvet täita, et riigikassal mitte laenusid teha ei tule, et riigi eelarvet, riigi kulusid katta. Täpselt selle juures peatuda ei ole aeg. Asi ei ole nii hull, et meie katastroofi ees seisak-sime, nagu seda mõnes teises riigis näeme, ja sellepärast võime vist ilma lähema peatusega edasi minna, vähemalt niikauaks, kuni olukord selgub.

Teine palju suurem ja tõsisem raskus praegusel silmapilgul on uue eelarve kokkuseadmine. Meie teame, et üksikud eelarved on juba ministeeriumide poolt suuremalt jaolt esitatud, ja et seal olemas suured vahed kulude ja tulude vahel. See ei ole nähtus, mis ainult praegusel aastal esile tuleb, vaid see on alati olnud, ja Vabariigi Valitsusel on alati tulnud ministeeriumide eelarveid kärpida, et tervet eelarvet viia tasakaalu. Kuid tänavu paistab see iseäranis raske olema osalt sellepärast, et suur hulk kulusid seaduslikul teel on juurde tulnud, seadustega, mis Riigikogu poolt vastu võetud. Nii selgus, et uute raudteede ehitamine palju rohkem maksma läheb, kui oli arvatud. Ühtlasi tõuseb välislaenu protsent, ja see kõik nõuab suuri summasid, mille leidmine kerge ei ole. Ma ei kahtle, et kindla tahtmise juures siiski suudetakse eelarve viia tasakaalu. Siin tuleb mõnda asjagi teha ja mõnes kohaski kärpida, mis vististi valus saab tunduma, aga mis osutub paratamatuks meie praeguses olukorras. Ma loodan, et meil tarvilik ei ole maksusid tõstma hakata, sest meie praegune maksukoorem on küllalt raske Eesti rahvale ja on see ka eba populaarne, kui maksu hakkame tõstma. Kärpimised leiavad samuti arvustust. Ma arvan aga, et suur osa Eesti rahvast ja enamuse Riigikogust siiski vajalikkude kärpimiste tarvidust, ilma milleta ei lähe korda riigi eelarvet viia tasakaalu, jagavad ja sellepärast siin vist ülepääsematuid raskusi ei oleks.

Eesti riigi rahaministrid iseseisva riigi esimestel aastatel esitasid kõik eelarved nii, et loota oli eelarve täitmise lõpul suuri ülejääke. Üksikutel oli teada, et eelarved niisugusel kujul on kokku seatud, minul endal tuli tol ajal komisjonides töötada, ja asi oli Riigikogu liikmetele silmnähtav. Tol ajal peeti tarvilikuks, seda just rahaministrid, eelarvet nii kokku seada. See oli õige süsteem, teatavad reservid peavad ikkagi olema. Viimase aja jooksul on pidatud kulude kasvamise tõttu reservidest loobuma. Sellepärast on raske tagasi pöörduda selle hea süsteemi juurde, mille juures reservid, tagavarad, on, ja nüüd peab leppima sellega, et tegelikku tasakaalu saavutada.

Nagu ma juba ütlesin, on eelarve täitmisel raskusi, millest peab lootma üle saada. Ja mis puutub tulevaste eelarvesse, siis, nagu tähendasin, ei karda valitsus, et see temal mitte korda ei lähe.

Pea aga otsekohe ilma mingisuguse poliitilise mänguta ütlesin, et vist see aeg riigi elus tõsisem aeg on, mil valitsus eel-

arvet läbi vaatab, esitab ja mil Riigikogu seda vastu võtab. Oleme mitu korda näinud, et pärast eelarve vastuvõtmist, kui on valitsuses muudatused tulnud, on uus valitsus seletanud: eelarve on vastu võetud, meie ei saa seda muuta, nii halb või hea kui see on, — ja harilikult öeldakse, et ta halb olevat. Praegune valitsus on ametis vististi 1 aasta ja 3 kuud, ja ma pean otsekohe ja avameelselt kui Eesti kodanik, kellele riigi ja rahva huvid tähtsamad kui valitsuses olemine, tähendama: kui tahetakse ette võtta valitsuses muudatus, siis on kõige loomulikum sügisene aeg, öeldakse ju, et sügisene aeg on kriiside aeg, sellepärast, et sügisel valitsus vaatab eelarvet läbi, ja loomulik ja arusaadav on, et kui tahetakse muudatusi teostada, siis nüüd tuleb seda praegu teha.

Nüüd lubab ehk rahvaesindus, et ma paari sõnaga peatun meie rahapolitika ja riigi emissiooni panga, Eesti Panga, juures. Mul on selleks seda enam põhjust, et viimase poolaasta kestel, seda kinnitab mulle valitsuse komissari aruanne Eesti Panga juures, mille peal minu ettekanne selles osas põhjeneb, on teatavad arusaamatused olnud ajakirjanduses, on jutud kuuldavale tulnud, nagu ei oleks sellel alal kõik täpselt korras, missugused kuulujutud, mis küll pärast ümber lükatud, ka oma mõju väikesel viisil siiski on avaldanud. Valitsuse komissar Eesti Panga juures üldiselt hindab optimistlikult meie rahaturu seisukorda eelmisel poolaastal, see on 1. jaanuarist kuni 1. juulini. Mul oli täna jutujamaine härra komissariga, ja ma katsusin muretseda teateid ka aja kohta 1. juulist kuni 1. oktoobrini, ja komissari seletuse järgi ei ole olukord palju muutunud. Selle aruande järgi on Eesti rahaturu, Eesti Panga seisukord eelmisel poolaastal järgmine: „Eesti rahaturul valitses aruande poolaastal endiselt üsna pinev seisukord, mis reale äriettevõtetele isegi saatuslikuks sai. Inflatsiooni ajast päritud hingeelu, millele osalt omalt poolt toitu andsid mõned valitsuse tollipoliitilised sammud ja kavatsused,“ — valitsuse komissar arvab siin, nagu tema ettekandest täna selgus, teravilja kaitse küsimust, — „sundis ettevõtjaid oma ladude täiendamisele, millel aga minekut ei olnud. Selle tagajärjel läks nii mõnelgi ettevõttel pealinnas, eriti aga mitmel pool provintsi linnades, edaspidine ladude kandmine panga krediitide abil üle jõu, millele järgnesid eksekutsioonid suuremas ulatuses, kui seda Eestis on nähtud. Neilsamadel põhjustel oli raskusi kohalik-

kudel suurtootjatel tekstiilsaaduste ja nahasaaduste alal, kellele pangad suuremal ulatusel vastu pidid tulema, kui omalajal oli mõeldud. Muidugi tekkis siis ühes sellega pinev seisukord nende ettevõtetega seotises olevatel pankadel.

Liikumine kõikides bilansisummades on, nagu võrdlusarvudest läinud aasta esimese poolega näha, olnud õige konservatiivne ja muutused on üsna väikese ulatusega, kusjuures nende muutuste suund selgelt laseb läbi paista pankade püüet oma seisukorda rasketes oludes jõudu mööda konsolideerida. Vaatamata sellele, et erapankades hoiusummad enam kui Ekr. 1 milj. on kasvanud, on pangad samal ajal laenusid Ekr. 1,8 milj. eest tagasi tõmmanud, millest osa on läinud pankade kassatagavarade täiendamiseks, osa aga seisab korrespondentide arvetel. Hoiusummade tõus passiva poolel on ära kasutatud panga oma võlgade ja rediskondi tasumiseks nii sise- kui välismaal. Nii tuleb pankade üldist likvideeti hinnata hulga kõrgemaks, kui see oli läinud aastal samal ajal. Ka ühispankade laenu- ja hoiuarved näitavad sama pilti. Hoiusummade kasvamisele Ekr. 1,75 milj. suuruses vastab laenude kasvamine ainult Ekr. 0,71 milj. suuruses.

Siis räägib aruanne sellest, et meil on olemas veel üks väärnähtus, nimelt garantiilaenuid on kasvanud, mille vastu tuleks võidelda, ja leiab, et valitsus on asunud siin teatavale tervendamise teele, kuna garantiide liikumise üle valvab Majanduseministeerium, et neid enam nii suurel määral välja ei antaks, nagu see endistel aegadel on süündinud.

Riiklikkude laenuasutuste kohta ütleb aruanne järgmist:

„Uute laenude allikad ei ole mitte ükski ära kuivanud erapankades, vaid nad on tunduvalt koomale tõmbunud kestva valuuta väljavoolu tagajärjel Eesti Pangas ning ka teised riiklikud laenuasutused on uusi laenusid andnud äärmise tagasihoidlikkusega, nendest Eesti Maapank põhjusel, et tal kitsaks olid jäänud pantkirjade realiseerimise võimalused, ja Pikalaenu Pank nähtavalt saadud instruksioonide kohaselt. Ainsad laenuid, mis käesoleval poolaastal veel lähelepanuväärilist kasvamist näitasid, olid laenuid riigikassa arvel, kuid ka sealgi on kasvamine olnud võrdlemisi läinud poolaastaga ligi kolm korda vähem. Kui aga võrdluseks võtta 1. a. 1. juuli, siis ei ole 12 kuu jooksul ka riiklikud laenuid mitte kasvanud, vaid näitavad, kuigi väikest, kahanemist. Nii näib olema ka sel alal süündinud

teatud pööre, ja ei kavatse nähtavasti riigikassa eramajandust mitte enam suurenevate krediitidega toetada.“

Siis räägib aruanne edasi, et „üldine laenude liikumise ülevaade viimase 2½ aasta eest on toodud järgneval leheküljel, millest peale ülemaltoodu näha on, et väljas olevate laenude summa on poolaasta jooksul kahanenud ümmarguselt Ekr. 1 milj. võrra, kuna ta eelmisel kahel aastal kasvas vastavalt Ekr. 6 milj. ja Ekr. 18 milj. Seda arengut võib pidada loomulikuks, sest langetavate hindade tagajärjel langenud üldine väärtuste läbikäik ei tarvita suuremaid krediite. Seda näitab eriti piltlikult asjalugu, et aktsiapankades diskontovekslite portfelli on langenud poolaasta jooksul Ekr. 33,5 milj. pealt Ekr. 30,3 milj. peale, kuna samal ajal on tõusnud kontokorrent laenuid Ekr. 41,7 milj. pealt Ekr. 43,0 milj. peale — jooksev kommerts-krediit on kahanenud, ja tõusnud on krediitid seisvate kaubaladude ja muude väärtuste vastu.

Panga kohustusevaba välisraha tagavara on läinud poolaasta jooksul kahanenud Ekr. 3,43 milj. Ekr. 7,29 milj. vastu 1929. a. esimesel poolel. Sellega on kahanemine olnud enam kui kaks korda vähem. Pank hoidis poolaasta lõpul suurema summa n. n. „B“ liigi välisraha all, mis mitte ei kuulu kattevarasse, ja sellepärast on kattevara kahanemine olnud tunduvalt suurem kohustusevaba välisraha kahanemisest. Vastavalt vähemale välisraha kahanemisele on ka laenude üldsumma poolaasta jooksul kahanenud ainult Ekr. 2,05 milj. Ekr. 4,30 milj. vastu aasta tagasi. Veel vähem võib sel puhul rääkida laenude restriksiooni poliitikast, sest panga omal arvel seisvad „C“ liigi arved on üldsummas kahanenud ainult Ekr. 0,25 milj., kuna Ekr. 1,80 milj. on plaanipäraselt tagasi maksetud valitsuse poolt garanteeritud „B“ liigi arvetel. Ebasoodsa arenemissuuna tunnuseks panga laenude alal paistab silma asjalugu, et sisevekslite portfelli on poolaasta jooksul kahanenud Ekr. 0,70 milj. ja selle vastu kasvanud muud laenuid Ekr. 0,45 milj. Pank on suurendanud viimse summa võrra oma lombard-laenusid kaupade kindlustusel, sest et põhikirja pärast vekslimaterjali klientidel pangale küllalt esitada ei olnud.

Tegelik kattevara protsent on aruande poolaastal kahanenud rohkem kui eelmisel aastal samal ajal, mis omalt poolt seda näitab, et pank pooltki nii teravat kokkutõmbamist ei ajanud kui läinud aastal, mida temal ka sugugi tarvis ei ol-

nud, silmas pidades, et sesoonipärane valuuta väljavool nii terav ei olnud, kui aasta tagasi. Seda üllatavam on, et just sel ajal, kui panga seisukord juba nähtavalt oli stabiliseerunud, Eesti Panga valuutatagavarade liikumine ajakirjanduse poolt erilist tähelepanu leidis ja väga mitmelt poolt avalikku arvamisse püüti istutada kartusi ja kahtlusi Eesti Panga ja Eesti krooni seisukorra pärast. Seda tuleb muidugi seletada majanduslikust kriisist tekkinud pannaikaliste meeleoludega, mille sumbutamiseks kahjuks Eesti ajakirjandus peaaegu midagi ette ei võtnud, vaid ainult nendega pärivett kaasa ujus. Levitatud kuulujutud isegi ulatasid väljaspoole Eesti piire, kuid sumbutati sealpool nähtava eduga panga nõuandja Sir Walter Williamson'i aktiivsel kaasabil.“

Mis puutub panga seisukorda praegusel silmapilgul, siis on need andmed minule täna kätte antud, need käivad 23. septembri 1929. a. — 23. septembri 1930. a. kohta.

Siin paistab, et 1928./29. a. jooksul on panga kohustusevaba valuutatagavara langenud 11.400.000 kr., kuna viimase 12 kuu jooksul — 1.670.000 kr., see teeb umbes 10% sellest, mis eelmisel aastal.

Laenud vähenesid 1928./29. a. jooksul 110.000 kr., viimasel aastal — 1.620.000 kr.

Pangatähed langesid 1928./29. a. jooksul 3.530.000 kr., viimase aasta jooksul 2.270.000 kr.

Jooksvad arved vähenesid 1928./29. a. jooksul 6.900.000 kr., käesoleval aastal 1.910.000 kr.

Legaalne jooksvate kohustuste kate — kate on leaalne ja faktiline, leaalne kate on välja arvatud põhikirja järgi ja faktiline kate on vastav tegelikkudele tagavaradele — on praegu 50,3%. Tegelik kate vähenes 1928./29. a. 9,2 punkti, käesoleval aastal aga on tõusnud 2,6 punkti ja praegu on 61,5%.

Üldine kohustusevaba välisraha summa oli 23. IX 30 — 28.860.000 krooni 26.650.000 krooni vastu poolaasta vahetusel, mil harilikult ikka valuuta juurdekasy algab. Mul on au Riigikogule teatavaks teha, et Eesti Panga seisukord oli arutamisel viimase Rahvasteliidu finantskomisjonis. Seal on leitud, et meie pank on normaalselt töötanud, et teda hädaoht ei ähvarda, ning on panga juhatusele selle eest tänu avaldatud. Vist võib Eesti, kui mingisugust vapustust ja muudatusi ette ei tule, julgesti tulevikku vaadata, ning ei ole midagi karta.

Loomulikult on seisukord raskem meil

üldmajanduse alal. Meie näeme, et praegu terves maailmas depressioon valitseb. Asjatundvad inimesed on leidnud, et Eestis seisukord võrdlemisi selles suhtes kergem on, kui mõnes muus riigis, eriti suurriikides. Depressioon valitseb kauemat aega ning selle põhjusi on otsitud ja otsitakse igal pool, kus seisukord selletõttu raskeks kujunenud, ning asjatundvad inimesed otsivad teid selle kõrvaldamiseks. Selle olukorra kohta ütleb Eesti Panga komissar järgmist:

„Arvesse võttes üleilmliku kriisi raskust, näitavad olemasolevad andmed Eesti kohta enim optimistlikku pilti. Kuna Eestil peaaegu mingisuguseid kokkupuutumise pindasid ei ole ilmabörsiga, siis läks börsikriis iseenesest Eestist mööda, teda peaaegu riivamata. Tööstusliku toodangu kohta ei ole kasutatavaid andmeid käesoleva aasta üle veel olemas, ning selle üle võib otsustada ainult kaudsete andmete najal. Suurtööstuses oli töölisi tegevuses mai lõpul 30.144 inimest 30.705 inimese vastu eelmisel aastal samal ajal. See näitab, et üldine tööstuse aktiviteet vaevalt on langenud. Töötute arv oli s. a. mai lõpuks 1515 inimest 2169 inimese vastu läinud aastal samal ajal.“

Kaubavedu raudteedel oli 5 kuu jooksul 1.137.000 eelmise aasta 1.238.000 tonni vastu. See näitab, et ka kaubavedu raudteel on vähenenud umbes 100.000 tonni võrra. Otsitakse selle põhjusi. Kuid praegu arvatakse, et see kardetav ei ole. Ma ei ole kahjuks saanud härra Teedeministriga täna rääkida. Arvatakse aga, et kaubavedu lähemal ajal elavamaks võib muutuda ja raudteede sissetulekud suurenevad. Nüüd lugu on palju hullem meie kaupade liikumisega, meie väljaveoga. Siin praeguolevate andmete põhjal ei saa öelda, et meie väljavedu iseenesest oma kvantiteedi, arvu, poolest vähenenud on, aga kurvem on lugu rahaga, mis meie oma väljaveost saame.

Mina sain siin viimsel silmapilgul lehe, mis ei olnud mulle enne kätte puutunud, ja keda see huvitab võib siit, 30. septembril ilmunud põllumajandusliku turu lehest näha ja täpsemad andmed selle kohta saada, aga ma ütlen, see on niisugune nähtus, mis Eestist iseenesest ära ei ripu, vaid mis ripub ära maailma konjunktuurist.

Kui nüüd edasi minna meie majanduse seisukorra hindamisel, siis meie näeme, et meie koduse depressiooni põhjused on eeskätt needsamad, mis mujal on, see on üleilmlik depressioon, siis metsahindade

langemine, põllumajandusesaaduste hinda-
de langemine, turgude puudus ja välismaa
dumping. Nüüd tuleb küsida, mis siis meie
Vabariigi Valitsus on teinud, et siin meie
kaubandus-tööstusele ja meie põllumajan-
dusele vastu tulla. Ei saa öelda, et valit-
sus oleks suutnud siin väga palju ära teha.
Võidakse etteheiteid teha, et valitsus vähe
on teinud, aga ega see tegemine nii kerge
ei ole. Kritiseerida on kergem, kui tegelikult
tööd teha. Valitsus on katsunud vastu
tulla võitluses dumpingu vastu. Valitsus
oli aasta tagasi arvamisel, et meie tekstiil-
tööstusele, nahatööstusele, välismaa dum-
ping suuri raskusi sünnitab, ja seepärast
kõrgendati vastavaid tolli, mis meie kodu-
maa tööstusele kaitset tolle, ja et see ain-
ult vormiliselt oli toll, aga tegelikult
sisseveo keeld, seda ei ole valitsus sa-
lanud. Need tollid on kestnud aasta,
Riigikogu oli vahepeal koos, seda küsimust
on arutatud pikalt ja laialt vastavas komis-
jonis, aga Riigikogu ei jõudnud otsusele,
kas need tollid on õigustatud või mitte.
Igatahes ei ole ta neid vastu võtnud ega ka
tagasi lükanud. Kuus päeva tagasi tuli va-
litsusel otsustada küsimus, kas need tollid
edasi maksma jätta, mis olid määratud
üheks aastaks, või lasta need kustuda ise-
enesest. Valitsus otsustas need tollid pi-
kendada kolmeks kuuks, et selle aja jook-
sul Riigikogu peab otsustama, kas tolle tar-
vis või mitte. Siin on tehtud kõiksuguseid
etteheiteid ja mindud isikliku insinuatsioo-
nini. Minule on isiklikult tehtud ettehei-
teid, et ma olevat saanud altkäemaksu ja
ehitanud maja põlevkivituhast tehtud kivi-
dest, mida üks tekstiilvabrik valmistab.
Minu maja ei ole aga ehitatud põlevkivi-
tuhast, vaid Loksa telliskivist ja silikaadist.

Kui siin vaidlusi on, siis peab Riigikogu
ütleva, kas ta tahab tolle või mitte. Praegu
on sõna Riigikogu käes, ja kui ta leiab, et
tollid on üleliigsed, siis tulevad need kao-
tada. Valitsus on oma sõna öelnud, ta ei
tahtnud tolle ise kustutada, ja seepärast
seisab Riigikogu ees suur ja raske töö.

Mis puutub suurtööstusse, siis võib
öelda, et see tööstus, mis kaupasad välja-
veoks valmistab, krediitipuuduse all nii-
paliu ei kannata, et see tööd ja tegevust
halvaks. Tööd ei vähenda krediitipuudus,
ja ta võib võistlust välia kannatada välis-
maadega ja välisettevõtetega. Raskused
tulevad sellest, et maailmaturg on kitsaks
jäänud, ja mahutamise võimalused muutun-
ud vähemaks.

Mis puutub väikesemasse tööstusse, siis

ei saa salata, et seisukord on siin raske,
mida peavad tunnistama need, kes on jäl-
ginud ettevõtete krediitide tarvidust. Need
asutused on suuremalt jaolt loodud, ilma et
nende asutajatel endil kapitali on olnud
sisse panna. Need on loodud krediidi abil,
ja et krediidiolud rasked, protsendid suu-
red, siis on muidugi nende ettevõtete toe-
tamine, kuna liiga suurt protsenti ei ole
suudetud maksta, raskeks läinud, ja need
ettevõtted on aeg-ajalt meie majanduse-
elust kustutatud. Küsimus on selles, kui-
palju saab valitsus appi tulla ja kus on nii-
sugune appitulek võimalik. Ma arvan, et
kui üks asi terve on ja meie rahvamajan-
duses tarvilik, seda soodustame, parema-
tesse kättesse paneme, aga üldiselt nende
tuule peale rajatud majapidamiste ja ette-
võtete päästmine paistab raske olevat. Ük-
sikute inimestest on ju kahju, aga öelda,
et riik oma raha sinna rohkem paigutaks,
seda küll vaevalt keegi kainelt mõtle-
mine peab tarvilikuks.

Mis meie kaupmeeskonda puutub, siis
on ka seal palju vildakusi. Öeldakse, et
halbu asju tehakse tekstiiltöösturite poolt,
et need härrad veavad Eesti kaupa välja
ümbertöötamiseks ja selle asemel toovad
võõrast kaupa sisse. Aga need on kõik kuulu-
jutud. Ma arvan, et kui meie kaupmees-
konnal teised andmed oleksid, siis ei oleks
mingisugust raskust seda kindlaks teha. Ma
arvan, et on võimalik kauba ekspertiisi te-
ha. Aga ma arvan, et need jutud vähe põh-
jendatud on. (A. Oina, stp vahelhüüe.)
Ma ütlen, härra Oinas, ma olen palunud
seda selgitada. Sarnane uurimine on loo-
mulikult valitsuse ülesanne. Peab aga appi
tulema, peab materjali andma, siis saab
valitsus uurida, aga niikaua kui materjale
ei ole... (A. Oina, stp vahelhüüe.)
Räägitakse, aga toodagu üks riidetükk ja
katsume analüüsi teha ning selgitada. Ma
arvan, et neil, kes kaebavad, oleks lihtne
kohus ja ülesanne see riidetükk siia tuua
ja analüüs teha, ja siis selgub asi. Neil
isikutel ei tarvitse isegi oma nime öelda,
nad võivad teha seda inimeste kaudu, kes
neile sümpaatsed, ja kus neil karta ei ole,
et vabrikandid saavad nende peale viha
kanda ja neile pärast riidet müüma ei hakka.
Ma arvan, et kaupmeeskonnas nagu igal
pool on terve rida inimesi, — meie, kes va-
litsuses oleme olnud ja vastavad aktid läbi
lügenud selle kohta, kuidas tollipanama
korraldati, teame seda — kes on ebasoliid-
sed ja vastavalt esinevad, seepärast kõiki
seletusi õigeks võtta on kardetav.

Siin on tõsises ajakirjanduses üks meie poliitilise erakonna liidritest küsimused üles tõstnud viimasel ajal meie kapitali puudumisest ja väliskapitali sissetoomise võimalustest meie majanduseelus.

Ma ei tahaks selle küsimuse juures pikemalt peatuda. Ütlen üht, võib-olla, et siin eksitus tehtud, et siin on võimalus olnud kapitali soetada välislaenu näol, sest väliskapitali mahutamist meie ettevõtetele, selleks ei ole takistusi tehtud, aga minul suurt usku sellesse ei ole. Meie suutsime teha ühe välislaenu peale nende, mis meie juhulikult sõjavarustusena ja mujalt saime, ja seda ainukest läks meil korda läbi viia Rahvasteliidu soovitusel ja Rahvasteliidu kontrolli ja heatahtliku poolehoidu najal, teisi laene ei ole meil läinud korda läbi viia, ehk küll läbirääkimisi selle kohta on olnud. Mul on tulnud endisel ajal, kui veel rahaminister olin, niisuguste agentidega tegemist teha, kes suuri lootusi andsid laenude saamiseks, juba läbirääkimisi pidasid, ja võin öelda, et nende hulgas ühtki soliidset inimest ei olnud. Siis paistis, mis meil viga, laenu pakutakse ühtepuhku, aga kui pärastpoole uuriti, kes need on, siis selgus, et olid harilikult Vene emigrandid, aga kellega nad ühenduses olid, seda ei saanud selgeks teha. Oli ka mõni endine Vene pankiir, kes siin suurelt ja laialt ringi käis ja koosolekuid pidas ning pärast väikesi rahasid oskas välja norida. Pärastine aeg on selgitanud, et nende härrade käest vist praegugi midagi leida ja loota ei ole. Oletus, et praegune valitsus saamatu on ja laenu ei oska muretseda, paistab natuke raske olema. Teiseks võin öelda, et niikaua, kui mina valitsuse eesotsas olen, neil tingimustel, mis meil siiaaani kõne all on olnud, mina Eestile laenu ei soovita. Laenuprotsendid on rasked tasuda ja tuleval aastal tõusevad need jälle; see peaks riiklik laen olema, eraisikul on muidugi teine asi, temal on vabad käed talitamiseks, aga et riik peab suurte summade eest vastutuse enese peale võtma, mille kättesaamine võib õsutada väga raskeks, seda ma isiklikult praegu soovitada ei saa.

Et mingisuguseid arusaamatusi ei oleks, siis tahaksin paari sõnaga oma arusaamise meie majanduspoliitika kohta välja öelda; see on osalt see, mis ma olen juba rääkinud, aga võib-olla annab ta veel mõnda selgitust. Meil on kaks korda läinud korda saada välisraha: Vene poolt 15 miljonit kuldrubla ja teine — Rahvasteliidu laen. Kullafondi saamise tagajärg oli see, et elu

meie majanduseellu tuli. Asutati kõiksuguseid ettevõtteid, ja tegelik tagajärg oli see, et tuli raha katastroof, valuuta katastroof, majanduse katastroof, mida ära hoida läks korda võrdlemisi suurte raskustega. Siis elati 3—4 aastat ilma välisrahata, sellest oma piskust, mis oli, ja ei või öelda, et tol ajal meie majanduse olukord oleks raskem olnud, kui meil praegu. Nüüd läks meil korda Rahvasteliidu soovitusel laenu teha, mis üldsummas umbes vastab kullafondile, protsentidega kokku umbes £ 1.300.000.—, s. o. 13.000.000 kuldrubla. Kui vaatate, mis tagajärg laenul oli selle aja jooksul, siis on siin tabel, mis näitab, kuidas laenu kodumaal on kerkinud. 1928. aastal on laenu kõrgemaks läinud, see must joon siin näitab, kuidas laenu on tõusnud. Niipea, kui pankade tagavarad uute laenude andmisega on lõppenud, algasid raskused. Tuli tol ajal kaasa ka ikaldus, kuid ikalduselaenu anti riigi deposiitide tagavarast, aga mitte välislaenu arvel. Raskused algasid aasta pärast, kui tagavarad olid kasutatud teatava skeemi järgi, mis Vabariigi Valitsuse poolt kinnitati, näiteks üheks teatavaks otstarbeks niipalju, teiseks — jälle niipalju. Tuleb küsimus, mida see laen andis. Olen mitme inimese käest küsinud, kes majandusele lähedal: kus on märgata selle laenu jaotamise tagajärjel suuremat edu? Pear ütlema, et ei ole seletust sellele saanud. Üks mõte, mis ka minu oma mõte, on see, et üks väike summa, mis oli määratud laevade ostmiseks, see tulu annab. Kui nüüd juba ilma riigi toetuseta laevu juurde ostetakse, julgen kahelda, kas ka sellesse raha paigutamine kõige soodsam on, sest meie ostame vanu laevu, kus iga lühikene. Kuid oleme vaene rahvas, meie inimesed leiavad laevadel tööd, ja omanikud saavad sissetulekut. See on ainuke osa fondist, mille kohta võime öelda, et see rahvamajandusse teatud elu on toonud. (A. Oina, stp vahelhüüe.) Teiste laenude kohta — ma ei saa eitada, et mõni üksik ettevõtte on saanud kasu, aga igatahes andmed selle kohta, et tõesti nii oleks, et saaks mustvalgel näidata, neid andmeid ei ole mulle antud. Sellepärast meie praeguse olukorra juures, meie majandusliku nooruse juures, kus meil ettevõtjad arenemisel, kus meil tehnilised jõud võrdlemisi nähtavasti palju nõrgemad, kui teistes riikides, kus tööstus ja majandus palju rohkem edenenu kui meil, meie oleme esimene generatsioon, sellepärast ei pea mina riiklike laene soovitavaks meie tööstuse toetamiseks. Sellega

peame väga ettevaatlikud olema, ja ma võin oma kohta öelda, et ära hoida etteheiteid minu otsekohesuse kohta, pean ütleva, et ma neid laene ei poolda.

Edasi, mis valitsus tahab teha ja on kavatsusel teha meie majandusliku olukorra parandamiseks? Siin tuleb teise küsimuse juures peatuda, mis õieti sama autori poolt üles tõstetud, see on meie raha mahutamise üksikutesse ettevõtetesse, mis meie kodumaa saadusi ilmaturu jaoks ümber töötavad. Tehakse etteheiteid, et kui meie oma põllumajanduse produktide ümber töötamise ettevõtteid laenuga rahuldame, et see eksisamm on. Siin on mõeldud maatulundusekapitali pealt antavaid laene põllumajanduslikule ühistegevusele, see on piimatalitustele ja tapamajadele. Ma ei tahaks selle artikli üle isiklikult vaidleva hakata, vaid luban endale tsiteerida, mis härra Põllutööminister sellel alal ette kandnud. Ma tegin nimelt suvel ülesandeks valitsuse liikmetele märgukirjade puhul, mis valitsusele olid järk-järgult esitatud üksikute politiliste ja majanduslike organisatsioonide poolt, seisukohta võtta, ja härra Põllutööminister on rõõmustaval viisil — õige suur osa neist märgukirjadest käis just põllutöö kohta — seisukohad võtnud, mida valitsus ei ole kahjuks siijamaale avalikuks saanud teha. Muidugi ei taha valitsus seda materjali kõike vaka alla panna, ei ole mõtet seda varjata. Praegu on käimas põllumajanduse programmi kokkuseadmine. Selles asjas on peetud läbirääkimisi üksikute tegelastega, kes selleks paistsid kohased olevat, kes enda vahel on kokku leppinud ja sellele tööle asunud, ja loomulik, et valitsus enne, kui ta oma seisukohti fikseerib, asjatundjate arvamisid ära kuulab. (V a h e l h ü ü e.) Seal on üksikud eriteadlased, kes sellel alal juba kauemat aega töötavad, neil võib olla lahkuminekuid, kuid kes on valmis koos töötama, et ühist kava katsuda kokku seada. (V a h e l h ü ü e.) Ei, seal on ka teisi ringkondi.

Põllutööministrilt saadud andmetel oli möödunud 1929. aastal piimatalitustes tööstuslike kulude protsent üksikutes läbikäikudes järgmine: 8—10% 15 ühingus; 10—12% 39 ühingus; 12—14% 62 ühingus; 14—16% 75 ühingus; 16—18% 58 ühingus; 18—20% 31 ühingus ja 20—30% 37 ühingus. See pilt on täitsa selge. Meie teame, et piimasaaduste väljavedu on üks tähtsamatest artiklitest meie väljaveos, meie põllumajanduse

nurgakivi. Siijamaani on seal tööstusekulud niisugused, mis põllumehe töövaeva ära söövad ja tema oma põllusaaduste eest veel vähemat hinda saab, mis juba ilmaturul nii väike on. Meie peame selle eest hoolitsema, et põllumees tõesti oma tööst ja vaevast rohkem tasu saaks. Peaksime appi tulema põllumehele, et viimane oma saadusi saaks võimalikult väikeste kuludega ilmaturule saata. See oleks tõesti õigem tee, kui abiandmine teistele eratööstuseettevõtetele, sest põllumehe saatus seisab meile lähedal ja tema ülesandeks on põllumajanduse produkte võimalikult väheste kuludega turule saata. Kui siis praegu maatulundusekapitali nõukogu kavatses üksikutele piimaühisustele ja tapamajadele anda odavat laenu, siis on see selle kapitali otsekohene ülesanne; tema on selleks Põllutööministri ettepanekul Riigikogu poolt antud, ja suurem hulk meie asutusi on täiesti elujõulised. Riigi vastutulekul peavad tööstusekulud langema ja produtseerija saama suuremat hinda.

Ma ei taha seaduste juures peatuda, mis juba Riigikogu poolt vastu võetud, nimelt peekoni seadus, mis meie põllumajanduse turu kindlustamiseks vastu võetud.

Peatun laenude pikendamise küsimuse juures. Põllumajandusel on liiga kallid laenud, ja ta ei saa produtseerida kaupa odavasti, kui peab palju protsente maksma ning suure osa oma tööst ja vaevast protsentide tasumiseks kasutama. Need küsimused ei ole veel selged, ja nende teostamine võtab aega ja nõuab palju tööd. Kõike põllumeeste laene riigikassa üle võtta ei jõua, selleks ei jätku raha ja sellepärast tuleb teatud valik teha.

Isiklikult arvan, et põllumehele, kelle võlad tekkinud ärioperatsioonidest, ei saa vastu tulla. Mispärast on ärirees, kellel talu, rohkemat soodustust väärt, kui see, kellel talu pole? Sellepärast tuleb siin vaadata, missuguse kasuga on laene tarvitatud ja kes neist on maakultuuri aidanud tõsta. Muidugi, niipalju kui riigikassa seisukord lubab, tuleb vastu tulla, mitte aga üle selle, sest ei ole põhjust ega alust teatavate üksikute ringkondade huvide pärast riigikassa ja riigi seisukorda kuidagiviisi kõigutada.

Viimasel ajal on väga teravalt päevakorral olnud meie leiva kaitse seaduse täitmise Vabariigi Valitsuse poolt. Härrad Riigikogu liikmed, ma olen kaugel sellest, et ajakirjanduses ilmunud paskvillidega vaidleva hakata. Vististi ei maksa seda Riigikogus teha, sest igal inimesel on oma aru-

saamine, mis sünnis ja mis mitte. Leian, et Riigikogu kõnetoolil selle juures peatuma jääda ei ole põhjust. Üksikute etteheidete peale tahtsin aga siiski paari sõnaga tähendada, mis avalikult on ette toodud ja mis selgitamist nõuavad.

Meie teame, et Riigikogus kaitseseaduse arutamise puhul oli palju vaidlusi. Kuid see seadus on nüüd Riigikogu poolt vastu võetud ja seega vabariigi seadus. Sellepärast loomulikult ei jäänud Vabariigi Valitsusel muud üle, kui seda seadust täita. Kui nüüd arutama hakata neid etteheiteid, mis siin tehtud, siis näeme, et üks etteheide on see, et öeldakse — vähe ostetakse. Ostetakse igalt põllumehelt ainult 40 puuda ja teise osaga tuleb oodata; sellepärast see seadus põllumehi ei rahuldavat. Valitsusel oli alguses teine ettepanek, et mitte võtta 40 puuda vilja igalt põllumehelt, vaid $\frac{1}{3}$. Selle kohta olid teatavad kalkulatsioonid, kuipalju üldse osta võidakse. Esialgne ettepanek oli, et võtta $\frac{1}{3}$, ja see oleks välja teinud 13 tuhat tonni. Ka praeguse kava juures tuleks 13 tuhat tonni. Pika arutamise järele tuldi otsusele, et meil on rohkem väiketalusid, kõige rohkem kuni 30-, siis 30—50-tiinulisi, kes vilja pakuvad, ja neilt tuleks esialgu rohkem vilja osta, siis alles tuleksid teised talud. Seda arvesse võttes otsustas valitsus ühel meel, et tema esialgu võtab ühesuuruse kvantumi vilja, see on 40 puuda igalt pakkujalt. Heameelega oleks nähtud, et see kvantum suurem oleks olnud, et meil aga sellekohaseid krediite pole, siis oli loomulik, et ei suudetud rohkem osta. Kas see õige oli, et otsustati 40 puuda võtta, või oleks õigem olnud $\frac{1}{3}$ osta, see on vaieldav, ja valitsus loomulikult kannab täit vastutust selle eest, kui on viga tehtud. Minu isiklik arvamine on aga, et väikesele mehele tuleb enne vastu tulla ja siis alles suuremale. Vastasel korral oleks pidanud väikepõllupidaja 40—50 puuda vilja panka lombardeerima, kuid nii vähese arvu juures ei oleks see loomulik. Suurema arvu müüjatel on kergem vilja esialgu pantida, kuni ta ostetakse.

Mitmelt poolt seletatakse, et kui oleksid tollid maksma pandud, mis siis põllumehel viga. Ma tahaksin teada, kus Eestis need rahamehed on, kes jõuavad terve kvantumi vilja ära osta, ja mis huvi neil selleks? Praeguse hinna juures ei oleks meie äri-
mehed kodumaalt üldse vilja ostma hakanud, neil on palju kergem välismaalt vilja osta. Kui ta kodumaalt ostab, siis ei taha

ta loomulikult täit hinda maksta, kuna praegu on aga sunnitud seda tegema. Kui nüüd tollid oleksid maksma pandud, siis oleks loomulikult vilja kokkuost palju aeglasemalt sündinud, ja oleks kaua tulnud oodata, kuni see väikene mees oleks suutnud oma 40 puuda ära anda. (L. J o h a n s o n, stp: Ikka see vaene väikene mees!) Teie võite selle tabeli saada ja vaadata, kes need pakkujad on. (K. A s t, stp: Mahajäänud inimesed.) Aga mahajäänud inimesed on ka inimesed. (K. A s t, stp: Ennem ostsid Rotermann'i käest.) Kui sel väikesel mehel raha oli osta, siis võis ta osta, aga mina arvan, et tal selleks raha puudus. Teie räägite ilma andmeteta, aga mina tõendan oma seletust sisseantud müügilehtedega. Teie teate, et nad Puhk'i ja Rotermann'i käest ostnud, neid teadmisi minul kahjuks ei ole. (L. J o h a n s o n, stp: Üks osa ostis.) Huvitav on selle juures see, et need teatelehed, mis sisse antud, enam-vähem pakuvad ühist pilti. Kui siin Puhk'i ja Rotermann'i vilja oleks, siis oleks suur vahe. Aga kui statistilisi andmeid võtta, siis on ühtlane pilt, mis tõendab, et kui põllumeeste hulgas spekulante on, siis kaunis vähe. Alguses seletati, et need on suured kaupmehed, kes spekullevivad. Aga kui ei suudetud selgeks teha, kes ja kuidas saab kümnedtuhanded puudad vilja ära peita, siis nüüd öeldakse, et see on see väikene mees, kes spekulleerib. Seda võib alati rääkida, aga kuipalju see põhjendatud on?

Mina olen õieti praeguse küsimuse, see on meie põllumajanduse kaitseküsimuse, niipalju kui mul täna tahtmist oli öelda selle kohta, lõpetanud. (J. V o i m a n, stp: Kas leivahind tõusnud on?) Sellejuures ei ole mingit kahtlust. Aga ta on vähe tõusnud, oleksid tollid olnud, oleks ta rohkem tõusnud. Ja mina võin seda öelda, et Sakamaa töösturid on ka huvitatud Saksa põllumajanduse saatusest, ja nad leiavad ka, et see on paratamata nähtus, et põllumajandust tuleb kaitsta ja talle tuleb tööstuse summadest kaitset anda ja ka tollid sisse seada.

Nüüd lähen järgmise küsimuse juurde, mis praegu meie ajakirjanduses on palju ärevat meelt sünnitanud — see on Narva kose kasutamise küsimus. Pean kõigepealt ütleva, et Narva kose kasutamise küsimust ei ole Vabariigi Valitsus oma vormilikus koosseisus arutanud, selle küsimuse otsustamine käib oma instantside järgi. Praegu on selle küsimuse otsusta-

mine riigi veekomitees ja on arvata, et veekomitee võtab oma seisukoha nende päevade jooksul. Peatuksin üksikute nähtuste juures, mis jäänud avalikult selgitamata ja mis selgitada tuleksid.

Meil on loodusevarasid võrdlemisi vähe. Meil on maamuld, meil on veejõud, kus 1.200 veskit on ära kasutatud, meil on metsa, mille väärtus on langenud. Suurem väärtus on meil Narva kosk ja õlikivi Virumaal. (K. Päts, põl: Turbarabad ka veel!) See ei ole praegu päevakorras, ja seepärast ei taha ma siin peatuda.

Mis puutub vahekorrasse Narva kose ja õlikivi vahel, siis näeme, et kose väärtus teeb välja õlikivi väärtusest $\frac{1}{40}$. See ei tähenda, et see väärtus väike oleks, ka siin on tegemist hiigla varandusega. Ma ei tea, millal Narva koske täies ulatuses hakatakse ekspluateerima, aga kindlasti nii mõnigi meie hulgast näeb seda. Ei ole ka Eesti ringkondades keegi minu teada kose ekspluateerimise vastu olnud ega vastu töötanud, ühel on ainult olnud rohkem usku rutulisesse ekspluateerimisse, kuna teised on leidnud, et peab soodsat konjunktuuri ootama. Ma arvan, et Narva kose ekspluateerimine riigi huvides on, ja meie vastased siin vast on praegused Narva kose omanikud. On loomulik, et nagu mõisnikud olid maa võõrandamise vastu, nii on käesoleval korral kose omanikud kose võõrandamise vastu. See on päris inimlik ja neile ei ole põhjust seepärast mingisuguseid etteheiteid teha.

Kui vaatame neid katseid, siis näeme, et meil on komisjonid töötanud, on küsimust arutanud väga mitmekülgsest, on arvestatud hobusejõud ja lämmastikuvabrikud j. n. e. Aga selgub, et meie oleme seni võõrast varandust katsetanud. Kui võtame kerenskiaegse seaduse, mis Riigikogu omaks võtnud, siis näeme, et riik võib võõrandada, aga enne kui ta seda teinud ei ole, ei ole see kosk tema oma. Minu arusaamise järgi on esimene asi. — veejõud teha riigi omaks. Mina ei mäleta praegu täpselt, kas võõrandamise seadus on õieti esitatud Riigikogule, võib-olla on seal tehnilised vead, mina võin öelda otsekohe, et mina omal ajal ei ole seda seadust uurinud, see oli vastava ametkonna ülesanne. kelle poolt seaduseelnõu tuli, mul oli sel ajal Narva kose vastu vähem huvi, ja kui kavas vead, siis tulevad nad parandada. Oli aga otse väga Inglismaale minna kontsessiooni müüma varem, kui Kreenholmiga vahekorrad ei olnud selgitatud. Mulle

on/räägitud, et kui Inglismaal ühe ettepanekuga kord turule minnakse ja kui see ettepanek läbi kukutatakse, siis peab tükk aega ootama, enne kui sellega teist korda turule minna võib. Ja vaatamata õige suure reklaami peale, on Narva kose saatus Inglismaal mõneks ajaks maha maetud.

Nüüd tõusis Narva kose küsimus teisel kujul üles, ja tuleb tema ekspluateerimise võimaluste peale vaadata teisest seisukohast. Kui siamaani üheks peatakistuseks, mispärast Narva koske ekspluateerida ei saadud, oli tarvitajate puudus, siis on praegu osalise jõu tarvitajad ilmunud. Meie oma ümbruses ei saanud siamaani Narva kose täit jõudu ära kasutada, aga kaugele meie seda viia ei saa. Omal ajal oli leping Peeterburiga, praegu on need lootused maha maetud. Võib-olla, et need lootused kord teostuvad, aga praegu ei ole sellele mõelda. Õieti siamaani ei ole meil üldse tegemist olnud kontsessioonäridega, vaid ainult agentidega, komisjonäridega, kes alles kontsessiooni otsima pidid. Nagu ametlikus kirjas öeldakse, tulid lõpuks kõik endised agendid otsusele, et Eesti riik neile garanteeritu tarvitajad, ühesõnaga, ei nõutud küll riigi raha otsekohe sisse mahutada, vaid maksta garantiiprotsentid, nagu raudtee ehitamisel, kus riik võttis vastutuse oma peale. Nii oli senini Narva kose ekspluateerimisega. Sinna taha on kõik seisma jäänud ja edasi ei ole saadud.

Kui võtame kõne alla õlikivitööstuse, siis näeme, et sellel on teine pind. Algu- sest saadik on tahtjaid palju olnud, võib-olla, et tingimused olid väikesemad, ainult väikene sissemaks, ja nii nägime, et kogu maal oli suur hulk inimesi, nii pahemalt kui paremalt tiivalt ja ka välismaalt, kes katsunud kontsessiooni oma nimele kinnitada. Üksikud ei ole midagi teinud, oodates paremaid aegu, teised on sõrmed mängu pistnud ja ära kõrvetanud, üksikud on aga teotsenud ja nüüd pretendeerivad, et nad on õiged meetodid leidnud, mis neile võimaluse annavad õlikivi suuremal määral ekspluateerida. Niisugused on kaks suuremat seltsi, üks välismaa, Inglise, oma ja teine Eesti selts, osalt välismaa kapitaliga. Mõlemad arvavad, et neil õige meetod on. Meil, kes Riigikogus kõik tehnilise haridusega ei ole, on raske otsustada, — ega ka tehniline haridus ei aita, vaid aitavad kogemused, — on raske otsustada, kes õige meetodi on leidnud. Üks asi on aga kindel, et riik nende katsete tegemisel mingisuguseid kulusid ei kannu, vaid riik võib

rahulikult pealt vaadata; kui see asi ei õnnestu, siis riik midagi ei kaota, kui aga asi korda läheb, siis võib riik loota, et selles Eesti riigile ja rahvamajandusele tuullikad avalduvad. Seda on vist ka härra Martna öelnud, et see on meie ainuke lootus suurtööstuse peale, ja see on ka minu arvamine. Peale selle ei saa salata, et riik ise ka suured kapitalid on sisse pannud. Riigi põlevkivitööstuse etteotsa on sattunud energiline inimene, kes on palju läbi viinud. Temal on vist ka omad vead, kuid Vabariigi Valitsus on tema tegevusest arusaanud ja selle aasta algul pikkade kaalumiste järgi temale raha lubanud, et ta võiks oma kavu bensiini väljatöötamises teostada. See raha ei tulnud riigikassast vaid sama ettevõtte summadest ja siin tuli kaasa aidata. Ma ütlen, et Vabariigi Valitsusel ei olnud kindlat veendumust, et „krakkimise“ vabrik korda läheb, aga Vabariigi Valitsus leidis, et siin ei tule käsi kõrval hoida, vaid tuleb riskeerida. Siis ei olnud ka veel kontsessioonärrisid, kes oma kavadega oleksid esinenud.

Nüüd on ette heidetud, et meil on kontsessioonärridele tollivabadust antud. Siin muidugi on Vabariigi Valitsus seda teinud ja vastutab selle eest. Aga see ei ole ainuke juhus Eesti riigis, kus õlikivi kontsessioonärridele on tollivabadust antud, samuti suuremal määral katsete tegemise juures õlikiviga. Kahjuks ma ei leia seda lehte, kui see Riigikogu huvitab, võiksin ma sealt ette lugeda, kes seda on saanud, kuid praegune on üks viimane lüli selles reas. Neid soodustusi on ka eelviimane valitsus ja vist ka teised andnud. Võidakse ju praegusele valitsusele ette heita, et tema niisuguseid tollisoodustusi on andnud, kuid mulle paistab, et niisugune etteheide vaevalt õigustatud on. Heidetakse ette, et tollisoodustusi on halvasti tarvitatud, mitte ainult neid asju, mis põlevkivitööstuse juures tarvitama pidi ja tarvilikud on ja kodumaalt saada pole, vaid neid on tarvitatud ka selleks, et elektriliini ehitada. mis riigi teise varanduse poole tüürib, see on Narva kose poole. Nüüd leidsin selle lehe üles ja loen ette:

„1) Tolli põhitariifide (RT 1924 — nr. 4/5) § 167. märkusi 6. lubas kuni 1. septembrini 1924 sisse tuua õlivabrikutele tarvisminevaid esemeid. Seda kasutasid: Riigi põlevkivitööstus ja Eesti Kiviõli a/ü.

2) Eestimaa õlikonsortsiumile (siis A/B. Emissionsinstitutet) lubas Vabariigi Valitsus õlivabriku ehituseks vajalikke ese-

meid tollita sisse vedada: 6. aprillil 1927 (tollisumma kuni 10 milj. senti), 19. oktoobril 1927 (tollisumma kuni 5 milj. senti).

3) Eesti Kiviõli a/ü-le lubati proviivabriku ehituseks materjale tollita sisse tuua Vabariigi Valitsuse otsusega 23. märtsist 1928.

4) A/s. „Kütte Jõud“ lubati aurulabida osi tollita sisse tuua Vabariigi Valitsuse otsustega 26. novembrist 1929 ja 18. veebruarist 1930.

5) Vabariigi Valitsuse otsustega 30. juulist 1930 lubati tollivaba sissevedu riigi põlevkivitööstuse bensiinivabrikule (kuni 20.000 krooni) ja The New-Consolidated Gold Fields Ltd õlivabrikule (kuni 100.000 krooni).

6) Vabariigi Valitsuse otsusega 20. augustist 1930 lubati Eesti Kiviõli a/ü-le õlivabriku ehitamiseks, kaevanduse laiendamiseks ja elektriliini ehitamiseks tollivabastust kuni 180.000 krooni.“

Nagu näete, kui praegune valitsus on niisuguseid soodustusi andnud õlikivi konsortsiumile, siis on seda juba ennem tehtud. Võidakse ju praegusele valitsusele rohkem etteheiteid teha, see ei ole vast vabandus, kui üks valitsus on seda enne teinud, et siis ka teine seda teha võib.

Edasi tehakse etteheiteid, et on niisugust materjali sisse veetud, mida kodumaal leidub. Kõik tollivabaduse soodustused on antud paushaalselt. On ju meil ametiasutused selleks, kes kontrollivad, missugust materjali võime sisse vedada ja missugust mitte. Tegelikult on tollisoodustust antud palkide sisseveoks. Kui nüüd niisuguseid palke kodumaalt osta, siis olevat üksiku palgi väärtus 10 krooni ja 800 palgi väärtus 8.000 krooni. On vaidluse all, kas niisugused palgid tolli alla käivad. Algul arvati, et ei. Kuid tollikomitee on leidnud, et kui palgid kooritud on, siis käivad tolli alla. Kui siin otsusevastaselt on talitatud, siis võib seda revideerimisele võtta, kuid asi ei ole oma käiguga jõudnud valitsuseni.

Kui nüüd katsed õlikivi alal õnnestuvad, siis toovad need Eesti riigile kasu; kui need ei peaks aga õnnestuma, siis ei ole sellest kahju, ja see riiki ei koorma, vaid katsed jätavad Eestile ikkagi hulk raha, inimesed on igatahes tööd saanud. Loodan, et need katsed tühjaks ei jää. Tulevad suured summad sinna mahutada, nii et selles asjas vist etteheited valitsusele üleliigsed olid. (L. J o h a n s o n, stp: Ei ole

tehtud selles asjas.) On küll. (A. Oina s, stp: Puu sisseseade asjas.) Ma tulen ka selle juurde, ärge rutake, see on mujal moes, et ühest asjast räägitakse ja peasjast minnakse kõrvale. Mul niisugusi moodi ei ole, ma annan ajaloolise ülevaate ja käigu. (A. Oina, stp vahelhüüe.) Selle kohta on ka etteheiteid tehtud. (A. Oina, stp vahelhüüe.) Vastav ametkond seletab, nagu ma asjaosalistelt järele kuulasin, et niisuguseid postisid meil praegu saada ei ole. Sellest olevat kiri olemas riigi metsatööstuselt. Kas mujalt on andmeid kogutud, selle üle mul praegu informatsiooni ei ole. Täielikumaid teateid võib anda Majanduseminister.

Teine ja kõige tähtsam küsimus on see, nagu oleks Vabariigi Valitsus juba loa andnud Narva kose osaliseks kasutamiseks. Ma alguses ütlesin, et on inimesi, kellel Narva kosk südamel olnud. Aga siiski ei ole algusest saadik õiget teed käidud: on kaubeldud asju, mis riigi käes ei ole. Ja praegu kordan, on esimene asi, et Kreenholmi käest tuleb see kosk võõrandada, ja alles siis, kui Kreenholmiga vahekorrad selgitatud — ei pruugi vormalset võõrandamist olla, võib olla kokkulepe, mis Riigikogule kinnitamiseks tuleb, kui saavutatakse niisugune kokkulepe, või kui ei saavutata, siis tuleb võõrandada, ja alles siis, kui veejõud on riigile võõrandatud, siis võib asuda järgnevatele sammudele, — asja kaalumisele valitsuses ja otsustamisele Riigikogus. Muu hulgas on kahtlust avaldatud minu erapooletuses. Selle kohta võin öelda, et loobun heameelega sellest otsustamisest, minule on see kõige selgem tee sellest keerdkäigust välja saada. Ma ei saa salata, et praegu asjakäik on olnud natuke mittetäpne, sest praegu on asutud koha peal tööle, ilma et selleks, nagu politsei uurimine näitab, vormalne luba oleks olnud. Ümberehitamise jaoks on luba Narva linnavalitsuse poolt antud, aga teiste ehituste jaoks, mis vististi ka luba nõuavad, ja nimelt lõpuks Riigikogu poolt luba nõuavad, ei ole seda seni saadud ja on asutud ehitamisele, ilma et luba oleks käes. Ei saa öelda, et see oleks loomulik nähe Eesti riigi elus. Kuid seda tööd teevad inimesed, kes seda ette võtavad, oma riisikol, ja see on kindel, et Eesti riik, kes selleks luba ei ole andnud, sellest kahju saada ei tohi. Kui saadakse kahju, siis saavad seda need, kes töid on ette võtnud, ilma et selleks luba oleks muretsenud seaduslikus korras. Isegi valitsuse lubaduse põhjal ei

saaks keegi midagi ehitada, sest see on seaduses ette nähtud, et sarnaseid ehitusi võib võtta ette ainult seaduseandliku asutuse loaga. Vene seaduses on antud teatavad volitused ajutisele valitsusele, kes ka oli seaduseandlik asutus, aga nähtavasti ei tahtnud ka Vene seadus ehitamise loa andmist panna ajutise valitsuse peale. Riigikogu peab selleks loa andma, ja niikaua, kui Riigikogu seda luba andnud ei ole, ei saa ükski kose kasutamisele asuda. Vabariigi Valitsus peab selle eest vastutama.

See oleks kõikide nende pikkade arutuste ja pikkade juttude ning kuulujuttude lühikene lõpp, mis minul praegu au Riigikogule teatavaks teha. Riigikogu peab ise oma au ja hea nime eest valvel olema ja otsust andma. (L. Johnson'i, stp vahelhüüe.) Seda võiksite Teie siis öelda, kui Vabariigi Valitsus oleks mingisuguse loa andnud, aga Vabariigi Valitsus ei ole mingisugust luba andnud. Siin pean ütleva, et Vabariigi Valitsus ei ole seda isegi omal ametlikul koosolekul arutanud. (L. Johnson'i, stp vahelhüüe.) Nendele inimestele loaandmise kohta võib Teile Kohutu- ja siseminister seletust anda. (L. Johnson'i, stp vahelhüüe.) Härra Johnson, ma ei tea, missugused load on, ja sellepärast ma ei tea Teiega vaielda, nende lubade kohta on läbirääkimised käimas; missuguses seisukorras need praegu on, seda ma ei tea.

Pea vabandama, olen Riigikogu vist 2 tundi kinni pidanud, aga ma pidasin seda tarvilikuks, sest õhk paistis paks olema.

Olen arvamisel, et kui praegu asi küps, — meie lühikene ajalugu näitab, et meie valitsused püsivad harilikult vähem, kui praegune valitsus — siis tuleb valitsuses muudatusi ette võtta.

Mina ja minu kaaslased oleme katsunud teha, mis oleme suutnud. Eelarve korradadmise tööd peavad nende päevade sees algama, ja seda peab tegema valitsus, kes teab, et ta eelarve täitmisele valitsema jääb.

L. Johnson (stp): Teen ettepaneku,

avada Riigivanema seletuse üle praeguse poliitilise ja majandusliku seisukorra kohta läbirääkimised.

Läbirääkimisi pidada Riigikogu koosolekul neljapäeval, 9. oktoobril, kell 10 homm.

Juhataja: (Häälletatakse.) Rkl.

Johanson'i ettepanek on vastu võetud, seega on läbirääkimised Riigikogu järgmisel koosolekul, mis peetakse käesoleva otsuse kohaselt neljapäeval, 9. oktoobril, kell 10 hommikul.

Kavatsen kuulutada vaheaja. (Hüüded: Lõpetada!) Kuulen ettepanekut, koosolek lõpetada. (Hääletatakse.) Ettepanek on vastu võetud. Lõpetan koosoleku.

Koosolek lõpeb kell 19.08 min.

Õige.

Kinnitan.

Koosoleku sekretär(allkiri).

Koosoleku juhataja (allkiri).